

DETERMINANTY ĎALŠIEHO VÝVOJA PRIEMYSLU

Jaroslava Hečková

Úvod

Slovenský i európsky priemysel prechádza v súčasnosti mnohými zmenami, ktoré sú determinované celosvetovými trendmi. Okrem toho naň pôsobí celý rad špecifických faktorov súvisiacich s minulým, ale predovšetkým so súčasným vývojom, ktorý je charakteristický pre dnešnú Európu. Budúci vývoj priemyslu bude z tohto dôvodu závisieť od navzájom prepojených a vzájomne sa ovplyvňujúcich ekonomických, politických a sociálnych faktorov. Cieľom príspevku je identifikovať determinanty a ich vplyv na ďalší vývoj priemyslu.

Globalizácia

Globalizácia sa v súčasnosti považuje za kľúčový faktor ďalšieho vývoja svetovej ekonomiky. Zároveň vyvoláva značné diskusie tak v teoretických kruhoch, vo vládných kruhoch, ako aj v celej spoločnosti.

Jej podstatu sa snaží objasniť široké spektrum názorov a koncepcií. Na jednej strane sa objavujú stanoviská autorov, ktorí tvrdia, že globalizácia nepredstavuje nič nové a stotožňuje sa s kapitalistickým hospodárením.¹ Podľa nich má diskusia o globalizácii odvrátiť pozornosť od hlbších konfliktov vyplývajúcich z titulu moci medzi tými, ktorí tú moc majú a tými, ktorí ju nemajú.

Ďalší názor na charakteristiku globalizácie sústreďuje pozornosť na rôzne aspekty vytvárania globálneho trhu. Postupným odbúraním národných hraníc a odovzdávaním kompetencií nadnárodným orgánom sa geoeconomické oblasti vzájomne zblížujú a stávajú sa závislejšími v rámci globálneho ekonomického systému.²

Ďalším prístupom ku globalizácii je jej prijímanie ale už s menším optimizmom. Podľa toho prístupu je globalizácia považovaná za proces, pomocou ktorého sa vytvárajú nové formy sociálnych a priestorových nerovností.³

¹ H. Giersch (1985) tvrdí, že globalizácia je len novým slovom popisujúcim proces rozšírenia kapitalistického spôsobu hospodárenia až na kraj sveta. P. Bourdieu (1997) vidí v globalizácii mýtus presadzovaný tými, ktorí majú za cieľ celosvetovú adaptáciu neobmedzeného kapitalizmu. Podľa neho globalizácia nie je nič iné ako posledné štádium kapitalizmu.

² J. Hills, Le Grand a D. Pischand (2002) vítajú globalizáciu z viacerých dôvodov. Podľa nich užšia integrácia ekonomík vyvoláva rýchly presun investícií zahraničných investorov z jednej krajiny do druhej, podľa toho kde je úroková miera a návratnosť ich kapitálu vyššia. Zároveň zastávajú názor, že pre uspokojenie dopytu globálneho voľného trhu sa produkuje a ponúka nadmerné a nekonečne diverzifikované množstvo produktov v mimoriadne krátkom čase.

³ Z. Bauman (2000) si myslí, že globalizácia nie je zjednodušená forma economickej integrácie, ale formujú ju miestne súvislosti a je sprevádzaná sociálnymi a priestorovými nerovnosťami. Ako príklad uvádza škandinávské krajiny so silným sociálnym systémom, usilujúce sa ochrániť pred globalizačnými zmenami tzv. štát blahobytu (sociálny štát), ktorý je postavený na historickom dedičstve a národnej identite. V skutočnosti môže byť štát blahobytu pre zahraničných investorov vďaka sociálnej kohézi a sociálnemu zabezpečeniu atraktívnejší, oproti štátom so slobodným trhom, kde nerovnosti a absencia

Z koncepcií, ktoré vidia v globalizácii kvalitatívne nový jav, si zasluhuje pozornosť prístup P. Druckera, ktorý ako prvý poukázal na zásadnú zmenu medzi národnou ekonomikou a globálnou (celosvetovou) ekonomikou.⁴ Taktiež poukázal na viaceré podstatné znaky globalizácie ako kvalitatívne nového javu, napriek tomu, že explicitne nepoužil pojem globalizácia.⁵

Nesporným charakteristickým znakom globalizácie je „obrovský nárast kvantitatívnych a kvalitatívnych zmien tak v technologickej, v organizačno-riadiacej, ako i v produktovej oblasti a v oblasti služieb. Zároveň sa prudko urýchľujú procesy koncentrácie v jednotlivých odvetviach, vzrastá úloha transnacionálnych korporácií,⁶ mení sa celá podoba výskumno-vývojového, výrobného, marketingového reťazca a reťazca služieb“ (Staněk, 2005, s. 9-10).

Globálnosť sa stala možnou len v 80.tych rokoch minulého storočia vzhľadom na dostupnú, vysokovýkonnú technologickú základňu, ktorú vytvorili telekomunikácie, informačné systémy a počítačovo podporovaná osobná a nákladná doprava. Až tým sa kapitál, technológie, riadenie, informácie a základné trhy stali globálnymi.

Globalizácia je sprevádzaná nebyvalým zväčšovaním celosvetovej interdependencie v zmysle prehľbujúcej sa vzájomnej závislosti ekonomických subjektov, krajín, integračných zoskupení a pod. Pod vplyvom doterajších metód globalizácie rastie asymetrická závislosť čoraz väčšej časti ľudstva od rozhodovania čoraz menšieho počtu nadnárodných korporácií, finančných skupín, špekulantov a nimi priamo alebo nepriamo lobisticky ovládaných skupín.

Globálne trendy rozvoja celosvetového spoločenstva, ktoré autori Naisbitt a Aburdenová (1992) nazývajú megatrendmi, zásadne menia život spoločnosti a týkajú sa:

- prechodu od industriálnej spoločnosti k spoločnosti informačnej,
- prechodu do klasických technológií k technológiám špičkovým,
- prechodu od národných ekonomík smerom k ekonomikám veľkých regionálnych interakcií a neskôr až po svetovú ekonomiku,
- prechodu od centralizácie k decentralizácii,
- prechodu od „krátkodobého“ k „dlhodobému“ v záujme zabezpečenia existencie budúcich generácií,
- prechodu od inštitucionálnej pomoci k svojpomoci,
- prechodu od „Severu“ na „Juh“.

Z doteraz načrtnutých súvislostí je zjavné, že prehľbovanie a rozširovanie integračného procesu v EÚ je v podstate koordinovanou adaptáciou členských štátov na stále silnejšie trendy novej ekonomiky a globalizácie. EÚ má v tomto smere zhruba 5 – 6 ročné zaostávanie za USA. To je

sociálneho zabezpečenia môžu podkopať produktivitu pracovnej sily. Ak sa teda ekonomiky integrujú na globálnej úrovni, prejaví sa to podľa Baumana rozdielnymi smermi v týchto štátoch.

⁴ P. Drucker (1985) argumentuje, že určujúcou je celosvetová ekonomika a nie makroekonomika jedného štátu.

⁵ P. Drucker (1995) použil pojem transnacionálna ekonomika a pri jej charakteristike upozornil na kľúčovú úlohu transnacionálnych korporácií.

⁶ Transnacionálna korporácia predstavuje podnik, ktorý vlastní (úplne alebo čiastočne), kontroluje a riadi aktíva vytvárajúce príjem vo viac ako jednej krajine, zapája sa do medzinárodnej výroby a je financovaný priamymi zahraničnými investíciami.

dôvod, prečo sa EÚ programovo pripravuje prekonať daný stav a stať sa najkonkurencieschopnejšou poznatkovou ekonomikou sveta.⁷

V rámci budúcich charakteristík vývoja priemyslu je potrebné v súvislosti s globalizáciou spomenúť práve globalizáciu výroby. Možno povedať, že ide o veľmi nerovnomerný proces z hľadiska požiadavky čo najefektívnejšej lokalizácie výroby jednotlivých produktov a v záujme ich distribúcie na rôzne trhy. Rovnaká nerovnováha existuje aj v oblasti generovania nových poznatkov. Potvrďuje to skutočnosť, že sa tvorba nových, produktívnych poznatkov koncentruje v priemyselne vyspelých krajinách s dlhodobou dominantným postavením v oblasti inovácií. Zostáva tu síce priestor aj pre ďalšie krajiny, avšak veľká väčšina transformujúcich sa ekonomík zotrúva v tejto oblasti na periférii. Tieto integrálne väzby medzi inováciami a globalizáciou pritom neznamenajú, že sa hranice poznatkovej základne rozširujú rýchlejšie než v minulosti. Hnacím motorom globalizácie sú, ako už bolo spomínané, veľké nadnárodné spoločnosti, ktoré sú zároveň aj hlavnými inovátormi a „distribútormi“ technológií rôznych úrovní do strategických lokalít. Rozhodujúcim faktorom pri výbere vhodnej technológie je schopnosť danej lokality absorbovať a vhodne využívať nové poznatky na najvyššej úrovni. Do lokalít, kde je schopnosť absorpcie a následného využívania nízka, je distribuované najjednoduchšie know-how. V lokalitách s lepšimi absorbnými schopnosťami sa využívajú pokrokovejšie know-how, v niektorých prípadoch sa v nich sústreďuje aj proces výskumnej a vývojovej činnosti.

Lákadlom na presúvanie výrob, predovšetkým tých, ktoré sú pracovne náročné do krajín strednej a východnej Európy, je za prvé rozdiel v priemernom týždennom pracovnom čase. „Kým vo väčšine pôvodných členských štátov EÚ je priemerný týždenný čas 38 – 40 hodín, v nových členských štátoch strednej a východnej Európy je to 42 – 44 hodín“ (Staněk – Stanek, 2005, s. 178). Po druhé je to zásadný rozdiel v celkových hodinových nákladoch práce po započítaní odvodových a ostatných povinností. Kým v Európe dosahujú celkové hodinové náklady práce v priemere 25 – 26 eur na hodinu, v nových členských štátoch sa pohybujú od 3 eur do 6 eur na hodinu. „Najnižšiu úroveň celkových hodinových nákladov práce má Slovensko (s hladinou 2,75 eur na 1 hodinu)“ (Staněk – Stanek, 2005, s. 178). K tomu treba ešte spomenúť ďalšie rozdiely týkajúce sa pracovných podmienok v starých a nových členských štátoch EÚ. V pôvodných členských štátoch sú napríklad v zákonníku práce zakotvené 5-minútové prestávky po každej odpracovanej hodine, vysoká úroveň príplatkov za poobedňajšie a nočné práce (na úrovni 15-22 %). V nových členských štátoch sa úroveň týchto príplatkov pohybuje medzi 5 až 8 %-ami. Z uvedených skutočností jednoznačne vyplýva, že presun výroby do nových členských štátov znamená pre zahraničné firmy zásadné prehodnotenie nákladov na pracovné sily, a teda aj rast efektívnosti produkcie a rentability týchto firiem.

Za kľúčový činiteľ determinujúci už súčasný ale aj budúci vývoj odvetví priemyslu možno ďalej v súvislosti s globalizáciou⁸ považovať outsourcing 1. až 4. verzie. Vo všeobecnosti ide

⁷ Vrcholné stretnutia predstaviteľov členských štátov EÚ v marci 2000 v Lisabone a v marci 2002 v Barcelone vytýčili pre Úniu a jej jednotlivé členské štáty ambiciózný cieľ: vykonať také zmeny v ekonomických a sociálnych systémoch, ktoré urobia z EÚ najkonkurencieschopnejšiu a najdynamickejšiu ekonomiku sveta. Podstatná časť tvorby hodnôt má byť v poznatkovej ekonomike zabezpečená tvorbou, difúziou a využívaním poznatkov. Základom tejto stratégie je stimulácia tvorby poznatkov a inovácií, a to najmä v sektore výskumu a vývoja. EÚ sa má premeniť na zónu flexibilnej pracovnej sily, špičkových informačných technológií, inovačného prostredia, podnikateľského ducha a dynamického ekonomického prostredia. Len tak bude schopná obstať pred výzvami novej globalizujúcej ekonomiky 21. storočia.

o významné zoštíhľovanie podnikov, zvyšovanie produktivity práce, znižovanie nákladov vo všetkých fázach výroby a predaja.

Outsourcing 1. verzie je možné vnímať ako stratégiu vyhľadávania lacnejších zdrojov a komponentov zo zahraničia, lacnejších zákazkových prác v zahraničí, predovšetkým s nižšími mzdovými nákladmi. Zahraničné subjekty sa zameriavajú predovšetkým na získanie výhody lacných komponentov, prípadne finálnych produktov s vysokou náročnosťou práce, ale pri nízkych mzdových nákladoch.

Outsourcing 2. verzie predstavuje nielen presun výrobných procesov, ale aj marketingových procesov bližšie k zákazníkom. Kľúčovou sa stáva diverzifikácia výrobných a predajných podnikov nadnárodných korporácií bližšie k jednotlivým trhom.

Outsourcing 3. verzie znamená presun kvalifikačne náročnejších výrob mimo teritória materskej krajiny.

V súčasnosti nastupuje už aj ďalšia fáza outsourcingu, outsourcing 4. verzie, pri ktorom dochádza nielen k presunu pracovných miest v oblasti kvalifikovaných prác, ale aj v oblasti logistiky a softvéru. Nejde už len o výrobu a prípravu softvéru, ale hlavne o priame zadávanie výskumných projektov v oblasti informačných technológií. Zatiaľ sa táto fáza deje prevažne v rámci amerických kooperácií, ktoré presúvajú duševné činnosti z USA, predovšetkým do Číny a Indie (z dôvodu nárastu kvality vzdelávacieho systému a odstránenej jazykovej bariéry).

Významným dôsledkom zavádzania outsourcingu sa stáva desagregovanie výrobných, predajných činností a výskumných fáz jednotlivých korporácií po celom svete. Transferujú sa aj ďalšie odborné činnosti, ako napríklad architektonické práce, firemné účtovníctvo, vedenie bankových účtov, spracovanie osobných dát a databáz. Presúvajú sa aj činnosti týkajúce sa firemného outsourcingu v oblasti personálneho manažmentu. Rozhodujúcimi faktormi, ktoré sú dôvodmi procesu formálneho zoštíhľovania podnikov na domácom pracovnom trhu a výraznej diverzifikácie ich činností po celom svete, sú mzdové náklady, kvalita práce a v neposlednom rade maximálna ústretovosť hostiteľských krajín v poskytovaní investičných stimulov.

Pokiaľ ide o outsourcing, v Európskej únii ho využívali veľké paneurópske korporácie, ale len v určitom obmedzenom rozsahu. Dnes možno konštatovať, že tak európske ako aj americké korporácie stále viac využívajú outsourcing nielen na úrovni veľkých nadnárodných resp. národných spoločností, ale čoraz častejšie aj na úrovni malých a stredných podnikov. Tam sa využíva outsourcing predovšetkým v oblasti dodávateľsko-komponentských prác.

Doterajší priebeh globalizácie otvoril množstvo príležitostí pre výrobcov i spotrebiteľov, no niekedy sa považuje za hrozbu pre existujúce pracovné miesta. Globalizácia výroby likviduje väčšinu nekvalifikovaných pracovných miest v spracovateľskom priemysle vo vyspelých ekonomikách, ale zároveň vytvára nové pracovné miesta v kvalifikovaných profesiách, ale aj v nízko kvalifikovaných službách.

⁸ Konkrétne s globalizačnými zmenami v stratégiách nadnárodných korporácií.

Globálna konkurencieschopnosť

Konkurencieschopnosť je v centre pozornosti väčšiny vyspelých krajín. Dôvodom je súčasné obdobie všeobecného prebytku výroby nad spotrebou, ktoré vyústilo do nadbytku výrobných kapacít v tradičných odvetviach priemyslu ako všeobecné strojárstvo, štandardný textil, sklo, porcelán, nábytok a iné. Nadbytok výrobných kapacít v priemyselných odvetviach výroby ocele, farebných kovov, ťažkej chémie sa z celosvetového hľadiska, najmä z dôvodu rastúceho vplyvu nových trhov v Číne, Ázii a Afrike, stáva len lokálnou a vnútroodvetvovou disproporciou.

Zúžil sa prístup na trhy v konvenčnej produkcii, a zároveň zosilnel záujem o dominantné postavenie na trhoch v odboroch vysokej technológie. Zákazník so svojimi rýchlo sa vyvíjajúcimi záujmami a potrebami určuje pole pôsobnosti. Podniky sa musia taktiež vyrovnávať s tým, že pohyb vpred je určovaný vysokými technológiami.⁹

Spojené štáty, EÚ a Japonsko súperia o prevahu v oblasti tzv. strategických sektorov priemyslu ovládaných vysokými technológiami. Nový nápor vysokej technológie podniká USA, ktorá má pred EÚ zhruba päťročný náskok. V mnohých odboroch stratili rozvinuté krajiny svoje postavenie a ustúpili rozvojovým krajinám s lacnou pracovnou silou. V súčasnom období je však badateľný už aj spätný pohyb. Napríklad textilný priemysel, ktorý sa odsťahoval do krajín s lacnou bavlnou alebo vlnou a lacnou pracovnou silou. Jeho spätný pohyb nastáva, ak rozhodujúcu úlohu začnú hrať faktory ako dizajn, automatizácia, logistika, distribučné siete a pod.

Viac než na prevzatých výhodách záleží a bude záležať na vynaliezavosti a podnikavosti priemyslu. Hlavným faktorom sa stáva inováčnosť. Vstup ekonomiky do globalizačnej fázy radikálne zmenil povahu konkurencieschopnosti. V súčasnosti si početní aktéri z rôznych trhov sveta konkurujú na všetkých trhoch súčasne. Táto nová konkurencieschopnosť, s označením ako globálna, zdôraznila nezávislosť rôznych úrovní globalizácie (obchod s tovarmi a službami, priame investície, transfer technológií, presuny kapitálu).

Globalizácia ako nová a komplexnejšia úroveň internacionalizácie ekonomiky bola výsledkom dvoch veľkých zmien: deregulácie a novej úlohy, ktorú v rámci ekonomickej aktivity zohrali informácie a komunikačné technológie. Deregulácia sa primárne aplikovala vo finančnom sektore, v konkurenčnej politike a sektore služieb (predovšetkým letecká doprava a telekomunikácie).

Bezprostredným dôsledkom deregulácie a pokroku v oblasti telekomunikačných technológií bolo, okrem už spomínanej globalizácie, posilnenie svetovej konkurencie a s globalizáciou prepojenej globálnej konkurencieschopnosti. Vychádzajúc z definície konkurencieschopnosti používanej Komisiou EÚ,¹⁰ je treba pod globálnou konkurencieschopnosťou rozumieť potrebu firiem byť schopnými mobilizovať simultánne celý rad schopností a zručností. Globálna

⁹ Vysoké technológie sa prvýkrát objavili na rozhraní 60. a 70. rokov. Ich podiel bol v tom období málo výrazný. Ešte v 80. rokoch sa uvažovalo, že ich podiel na priemyselnej technológii ako celku bude asi 5-10 %. Na prelome 80. a 90. rokov sa však stávajú silnou konkurenčnou skutočnosťou.

¹⁰ Komisia EÚ definuje konkurencieschopnosť „ako exponovanú, a to trvalo exponovanú, schopnosť firiem, priemyslu, regiónov, národných alebo nadnárodných asociácií zabezpečiť v rámci medzinárodnej konkurencie relatívne vysokú návratnosť výrobných faktorov a relatívne vysokú úroveň zamestnanosti na udržateľnom základe“ (1990, s. 17).

konkurencieschopnosť závisí v tomto novom prostredí od synergie tvorenej širokou škálou špecializovaných priemyselných, finančných, technologických, komerčných, administratívnych a kultúrnych schopností lokalizovaných v rôznych regiónoch alebo dokonca kontinentoch.

Druhou charakteristikou globálnej konkurencieschopnosti je internacionalizácia produkcie. Rozličné prvky, ktoré vstupujú do výroby produktov (kapitál, technológia, suroviny, polotovary, distribúcia), môžu pochádzať z rôznych zdrojov. Krajiny a firmy sú teraz tak vzájomne závislé a spojenia medzi nimi také komplexné, že niekedy je dosť ťažké určiť, odkiaľ exaktne rozličné elementy pochádzajú.

Tretia charakteristika má do činenia so vzormi medzinárodného obchodu. Hlavný, nie jediný dôsledok rastu obchodu bol nárast vnútroodvetvovej špecializácie, ktorá je sama osebe výsledok väčšej integrácie v rámci svetovej ekonomiky a ktorá išla ruka v ruku s rastúcim dopytom po diferencovaných výrobkoch so stále vyšším obsahom vysokej technológie.

Poslednou charakteristikou tohto nového typu konkurencieschopnosti je rastúca vzájomná závislosť rôznych úrovní globalizácie. Priame zahraničné investície generujú export z krajín tvoriacich investície. Tieto exporty sú sprevádzané transferom technológií a know-how a pohybom kapitálu (priame investície, medzinárodné pôžičky, repatriované zisky, úroky, licenčné poplatky).

Vychádzajúc z týchto nových ponímaní globálnej konkurencie boli vypracované pravidlá a predpoklady usmerňovania priemyslu krajín EÚ. Snaha o to, aby krajiny EÚ posilnili svoju pozíciu na svetových trhoch a mohli v súlade s Porterovou definíciou „produkovať tovary (ako výrobky alebo služby), ktoré obstoja na medzinárodných trhoch, a zároveň sú schopné zväčšovať reálne príjmy občanov“ (1990, s. 85), viedla k vypracovaniu rámcového programu priemyselnej politiky EÚ.

Rastúca úroveň konkurencie a zostrujúci sa konkurenčný boj

Sektor priemyslu je čoraz intenzívnejšie konfrontovaný s rastúcou úrovňou konkurencie. Požiadavka úspešne konkurovať na globalizovaných trhoch vyžaduje od priemyslu rýchlu adaptáciu na meniace sa podmienky vo svetovom hospodárstve. Faktory ako:

- zmena rozloženia hospodárskych a politických síl medzi hlavnými hospodárskymi regiónmi,
- prítomnosť nových aktérov na trhu (východoázijské ekonomiky),
- globálne priority,
- nadnárodné usmerňovanie obchodu, napr.: prostredníctvom Svetovej obchodnej organizácie (WTO),
- hrozby teroristických útokov a vojenských konfliktov

ovplyvňujú, resp. limitujú dostupnosť energií a zdrojov, a tým vo významnej miere determinujú ďalší vývoj priemyslu.

Ťažiskovými činiteľmi zvyšovania konkurencieschopnosti priemyslu sa stávajú:

- poznanie,
- výskum a vývoj,
- inovatívnosť,

- podnikavosť,
- experimentovanie,
- inžinierstvo.

Najdôležitejší aspekt zvyšovania konkurencieschopnosti priemyslu je schopnosť generovať a využívať vedomosti za pomoci veľkého potenciálu pracovnej sily a sociálneho konsenzu vytvárajúceho základňu jej využitia. Zainteresovanie priemyslu na ekonomických a sociálnych zmenách je kľúčovým prvkom európskeho modelu. Ich príspevok k modernizácii pracovných vzťahov je vplyvným faktorom pri zvyšovaní súdržnosti a zlepšovaní výkonov.

Tradičné formy konkurencieschopnosti založené na nízkych nákladoch a cenách nahrádza postupne tzv. nová konkurencieschopnosť spočívajúca v kvalite, dizajne, flexibilita a spoľahlivosti. Začína sa prejavovať nielen na trhoch high-tech priemyselných výrobkov, ale aj na svetových trhoch spotrebných tovarov.

Mnohé priemyselne menej rozvinuté krajiny v snahe obstať v konkurenčnom boji ponúkajú lacnú pracovnú silu. To ale v súčasných podmienkach zostrujúceho sa konkurenčného tlaku už nestačí. Komparatívna výhoda lacnej pracovnej sily a nízkej úrovne miezd má svoju hodnotu ako východiskový bod v počiatočných fázach vstupu na svetové trhy. Postupom času sa ale vytráca, pretože so zvyšovaním kvalifikácie a technickej úrovne umožňujúcej efektívnejšiu výrobu s vyššou pridanou hodnotou, dochádza nevyhnutne aj k rastu miezd a príjmov.

Liberalizácia hospodárskej politiky v oblasti obchodu, investovania a vlastníctva

Globalizácia sa prejavila aj v oblasti obchodu a viedla k jeho liberalizácii. Liberalizácia hospodárskej politiky v oblasti obchodu, investovania a vlastníctva predstavovala jednu zo zásadných zmien vo fungovaní transformujúcej sa slovenskej ekonomiky. Bola príčinou dramatických zmien v systémoch dotovania investičnej činnosti a technického rozvoja priemyslu. „Domáci priemysel musel čeliť konkurencii dovážaného tovaru, čo ho nútilo a núti zefektívniť výrobu a využívať existujúce technológie. Mnohé podniky v tomto konkurenčnom boji neobstáli, bolo však veľa takých, ktoré z neho vyšli úspešne a dá sa povedať, že liberalizácia mala na ich vývoj blahodárny vplyv“ (Nemcová, 2003, s. 1195). V tejto súvislosti je potrebné podotknúť, že nestačí liberalizovať trhy bez paralelného zefektívnenia činnosti týchto trhov a jednotlivých inštitúcií, ktoré v rámci nich pôsobia. Ak nebudú firmy schopné získať prístup k novým poznatkom, technológiám a financiám nevyhnutných pre úspešné zvládnutie konkurenčného boja, budú odsúdené na zánik.

Priame zahraničné investície

V súčasnosti je rozvoj svetového hospodárstva ovplyvnený predovšetkým integračnými a globalizačnými tendenciami, ktoré výrazne poznamenávajú aj vývoj transformujúcich sa ekonomík. „Snahou všetkých transformujúcich sa ekonomík v oblasti hospodárskej politiky je podpora reštrukturalizácie a konkurencieschopnosti krajiny. Jednou z obmedzujúcich podmienok rýchleho postupu transformácie ekonomík strednej a východnej Európy tvorí nedostatok kapitálových zdrojov.“ (Táncošová – Slaný, 2004, s. 62).

Jednou z možností, ako získať chýbajúce kapitálové zdroje je prílev zahraničného kapitálu v podobe priamych zahraničných investícií. Priame zahraničné investície (PZI) a rôzne formy ich realizácie predstavujú zapojenie zahraničného investora do ekonomiky formou kapitálovej

účasti. Znamenajú zvýšenie výrobného potenciálu krajiny a predpokladajú, že spolupráca zahraničného a domáceho partnera prinesú z dlhodobého hľadiska zisk.

V podmienkach SR sú PZI upravené legislatívne v § 2, bodu k) zákona č. 202/1995 Z.z. devízového zákona takto: „Priamou zahraničnou investíciou sa rozumie také vynaloženie peňažných prostriedkov, alebo iných peniazmi ocenených majetkových hodnôt alebo majetkových práv, ktorých účelom je založenie, získanie alebo rozšírenie trvalých ekonomických vzťahov tuzemca investujúceho do podnikania v zahraničí, alebo cudzozemca investujúceho do podnikania v tuzemsku, a to niektorou z týchto foriem:

- vznik alebo získanie výlučného podielu na podnikaní vrátane jeho rozšírenia,
- účasť na novovzniknutom alebo existujúcom podniku, ak investor vlastní alebo získa najmenej 10 % podiel na základnom imaní obchodnej spoločnosti, alebo najmenej 10 % podiel na čistom obchodnom imaní, alebo 10 % hlasovacích práv,
- finančný úver na päť alebo viac rokov poskytnutý investorom na podnikanie, ak má investor na tomto podnikaní účasť podľa bodu 1 alebo bodu 2, alebo úver spojený s dohodou o podiele na rozdelení zisku,
- použitie výnosu z existujúcej priamej investície do tejto investície“.

Medzinárodný menový fond vymedzuje PZI ako investície, ktoré odrážajú trvalý záujem investora podnikateľ v hostiteľskej krajine. Ide o všetky transakcie medzi priamym investorom a podnikom, do ktorého PZI vložil. Podľa OSN sú PZI investíciami, ktorých základom je dlhotrvajúci vzťah a trvalý záujem subjektu jednej krajiny o subjekt v inej krajine. Hlavným záujmom investora je uplatniť značný vplyv na riadenie podniku založeného v hostiteľskej krajine.

PZI sa stávajú rozhodujúcou formou prenikania zahraničného kapitálu do ekonomiky. Významnú úlohu zohrávajú zvlášť v transformujúcich sa ekonomikách vzhľadom na nedostatok vnútorných zdrojov potrebných na zabezpečenie udržateľného rastu. Podľa Tancošovej a Slaného (2004, s. 63) sú „základom modernizácie výrobného zariadenia, transferu nových technológií, know-how, faktorom napomáhajúcim vytvorenie zdravej konkurencie, efektívnejšie integrovanie ekonomiky transformujúcich sa krajín do medzinárodnej delby práce“. Podľa Nemcovej (2002, s. 18) sú PZI „jedným z kľúčových predpokladov udržania a vylepšenia konkurencieschopnosti“, tým že zohrávajú dôležitú úlohu pri modernizácii zastaralého základného kapitálu a jeho aktívnej reštrukturalizácii, ako aj pri zvyšovaní kvalifikácie pracovných síl. K podstate, príčinám a formám realizácie PZI sa vyjadrujú aj mnohí zahraniční autori, napríklad J. Markussen (1984), G. Grossman a E. Helpman (2003). Na rastúci vplyv, význam a podiel PZI, predovšetkým v transformujúcich sa ekonomikách strednej a východnej Európy, poukazuje empirická štúdia o investíciách od Európskej banky pre obnovu a rozvoj (EBRD Transition Report, 2003).

Cieľom PZI je predovšetkým priemysel, a v rámci neho priemyselná výroba. PZI smerujú tak do odvetví priemyslu, ktoré sú orientované predovšetkým na domáci trh (výroba potravín, nápojov a spracovanie tabaku), ako aj do prevažne vývozne orientovaných odvetví (výroba dopravných prostriedkov a elektrických a optických zariadení), ale tiež do odvetví priemyslu základných kovov a kovových výrobkov.

Prvotným podnetom pre zahraničných investorov bola vo väčšine prípadov snaha získať prístup na lokálny trh. Postupom času sa motivácia z dôvodu prenikania na trh stala menej dôležitou. Takmer polovica PZI bola v krajinách strednej a východnej Európy investovaná v súvislosti s privatizačnými predajmi. V súčasnosti sa stáva motivačným kritériom pre zahraničných investorov dosiahnutie uspokojivej rentability a produktivity práce pri relatívne nízkych nákladoch. Berú pritom do úvahy aj vyspelosť a kvalifikovanosť pracovnej sily schopnej kvalitne pracovať na drahej zo zahraničia dovezenej technológii.

Zo zmien v posunoch chápania a praktickej aplikácie priemyselnej politiky EÚ možno pre SR vyvodiť niekoľko ponaučení vo vzťahu k PZI v nasledujúcich oblastiach:

- **Oblasť dotácií a daňových úľav**

Dotácie a daňové úľavy zvyšujú príťažlivosť krajiny pre zahraničných investorov. Je ale potrebné, aby sa z hľadiska princípov štátnej podpory pohybovali v prípustných intervaloch a využívali sa selektívne. PZI môžu mať pozitívny vplyv na rozvoj ekonomiky, avšak len vtedy, ak ide o dlhodobu zameranú investíciu generujúcu ďalšie investície. Pri takýchto investíciách sa vytvárajú pracovné miesta nielen pre nízko kvalifikovanú pracovnú silu presúvaním pracovne náročných výrob do danej krajiny, ale aj na úrovni stredného a vrcholového manažmentu.

- **Oblasť pozitívneho a aktívneho prístupu pri vyhľadávaní PZI**

Pri vyhľadávaní PZI je z pozície hostiteľskej krajiny dôležitá schopnosť zúžitkovať vlastné výhody vo vzťahu k perspektívnym investorom. Konečnému rozhodnutiu potom predchádza intenzívny konkurenčný boj medzi potenciálnymi investormi, čím si môže daná krajina vybrať pre seba ten najoptimálnejší variant.

- **Oblasť jasne definovaných priorít**

Pre krajinu uchádzajúcu sa o prilákanie PZI je dôležité mať jasnú predstavu o prioritách z hľadiska alokácie zdrojov a výberu možností v rámci ponúk PZI.

- **Oblasť účinnej podpory rozvoja domácich dodávateľských sietí zo strany vlád jednotlivých krajín**

Nadnárodné kooperácie si v hostiteľskej krajine vytvárajú svoje vlastné siete. Ak majú v danej krajine pôsobiť dlhodobo, je viac než potrebné prepojiť ich s domácimi dodávateľskými sieťami, čím by sa včlenili do sektora štátnych a verejných služieb danej krajiny.

Priaznivé výsledky prílevu PZI sú zabezpečené len v prípade, ak je investícia úzko prepojená s danou ekonomikou (prostredníctvom komplexu sietí zabezpečujúcich nielen prepojenie s domácim dodávateľským systémom, ale aj s verejným a súkromným sektorom danej krajiny), aby nešlo len o využitie komparatívnej výhody lacnej pracovnej sily, po vyčerpaní ktorej zahraničný investor presunie svoje investície do oblastí, ktorá ešte takouto výhodou disponuje. „Prepojenie PZI na domáci priemysel sa v podmienkach slovenskej ekonomiky prejavuje v niekoľkých smeroch:

- prepojením organizácií s PZI, najmä veľkých, na domáci priemysel,
- zvyšovaním tzv. nepriamej zamestnanosti,
- vyrovnávaním regionálnych nerovností v rozložení vstupu PZI na Slovensko“ (Sabol – Hošková, 2004, s. 190).

Výsledky prepojenia možno charakterizovať ako „multiplikačné efekty vo viacerých oblastiach: zamestnanosti, regionálnom rozptyle PZI, exporte a pod.“ (Hoškova, 2001, s. 10). Významným aspektom je možnosť menších a stredných podnikov pripojiť sa k medzinárodnej spolupráci, čo by sa asi bez prepojenia PZI s domácim priemyslom neuskutočnilo. V domácich podnikoch sa pod tlakom materskej organizácie kladú zvýšené nároky na kvalifikačnú štruktúru, kvalitu práce, know-how a úroveň manažmentu. Na druhej strane je potrebné spomenúť aj negatívny dôsledok v podobe útlmu domáceho výskumu, nakoľko zahraniční investori využívajú výsledky tuzemského výskumu v zanedbateľnej miere.

Prepojenie PZI s domácim priemyslom je dôležité aj z hľadiska ich regionálneho rozptylu pôsobenia, čím sa môže aspoň čiastočne vyrovnávať nerovnomerný prílev PZI na Slovensko. Slovensko má predpoklady stať sa vhodnou lokalitou pre zahraničných investorov z hľadiska strategickej polohy, dostatočného potenciálu kvalifikovanej pracovnej sily, ako aj tradície v rôznych odvetviach priemyselnej výroby.

Vývojové tendencie v priemyselnom výskume, vývoji a inovačnom rozvoji

Je všeobecne akceptovaným faktom, že pokrok vo výskume a vývoji spolu s dostatočnou zásobou ľudských zdrojov sú kľúčovými faktormi inovatívnosti, konkurenčnej schopnosti a sociálno-ekonomického blahobytu každej krajiny. Schopnosť využiť poznatky sa stala základným zdrojom úspechu pri produkcii tovarov a služieb.

V súvislosti s prechodom na poznatkovú ekonomiku bol na vrcholnom stretnutí predstaviteľov členských štátov EÚ v marci 2000 v Lisabone a v marci 2002 v Barcelone vytyčený ambiciózný cieľ: pretvoriť EÚ na najdynamickejšiu a najkonkurenčnejšiu ekonomiku sveta.¹¹ Podstatná časť tvorby hodnôt má byť v tejto ekonomike zabezpečená tvorbou, difúziou a využívaním poznatkov. Východiskom tejto stratégie sa preto stáva stimulácia tvorby poznatkov a inovácií, predovšetkým v oblasti výskumu a vývoja.

Inovačná aktivita v priemysle je formovaná tými prvkami technologickej a priemyselnej politiky, ktoré pôsobia na dynamiku procesu vzniku, využívania a šírenia nových technických, technologických a organizačných poznatkov a riešení. Napriek rozdielnostiam medzi národnými inovačnými politikami existujú zjednocujúce spoločné formy inovačného rozvoja. O tie sa bude v ďalšom období opierať aj inovačný rozvoj v priemyselných odvetviach SR. Sú to:

Výskum a vývoj

Bežný inovačný rozvoj v priemyselných odvetviach SR sa bude financovať zo zdrojov podnikovej sféry v rámci všetkých priemyselných odvetví. S podporou štátnych zdrojov sa bude financovať inovačný rozvoj progresívnych inovácií garantujúcich výrazné zvýšenie konkurenčnej schopnosti priemyselnej produkcie na domacom a zahraničnom trhu. Podiel zdrojov smerovaných na podporu tejto oblasti inovačného rozvoja sa predpokladá v rozsahu 20-30 % z celkových zdrojov vynakladaných na inovačný rozvoj.

Investičný rozvoj vrátane vstupu zahraničného kapitálu

¹¹ Na dosiahnutie tohto kľúčového cieľa majú členské štáty EÚ zvýšiť svoje výdavky na výskum a vývoj tak, aby priemer týchto výdavkov za celú EÚ vzrástol na minimálne 3 % HDP do roku 2010. Približne dve tretiny z tejto sumy by mali pokryť výdavky v podnikovom sektore.

Zásadné technologické inovácie v rozhodujúcich odvetviach priemyslu (chémia, energetika, elektrotechnika, automobilový priemysel, celulózo-papierenský priemysel) sa budú realizovať reštrukturalizáciou a modernizáciou týchto odvetví formou investičnej výstavby, resp. vstupom zahraničného kapitálu. Podiel zdrojov určených na podporu tejto oblasti inovačného rozvoja sa predpokladá v rozsahu 70-80 % z celkových zdrojov vynakladaných na inovačný rozvoj.

Licenčná politika vrátane transferu progresívnych technológií a získavania know-how

Uvedená forma rýchleho inovačného rozvoja sa bude presadzovať v prípade, ak príslušný priemyselný podnik bude mať vyjasnený a zabezpečený odbyt doma i v zahraničí a súčasne k dispozícii dostatok efektívneho investičného kapitálu. Podiel zdrojov smerovaných na podporu uvedenej oblasti inovačného rozvoja sa predpokladá v rozsahu 5-10 % z celkových zdrojov vynakladaných na inovačný rozvoj v priemysle.

Predpokladané tendencie podpory inovačného rozvoja prostredníctvom investičného procesu sa potvrdzujú v rámci reštrukturalizácie a modernizácie rozhodujúcich odvetví priemyslu.¹² Pozitívne sú aj prínosy vstupu zahraničného kapitálu do oživenia a modernizácie priemyselnej výroby.¹³ Po prijatí porovnateľných investičných stimulov pre zahraničných a domácich investorov sa dá očakávať, že aj v najbližších rokoch bude tento segment ťažiskovým zdrojom inovačného rozvoja slovenského priemyslu.

V súlade so zámermi inovačného rozvoja slovenského priemyslu sa podarilo rozpracovať programovú náplň výskumu a vývoja v rámci nasledovných siedmich programových smerov (ZPVVO, 2002a):

1. podpora kvalifikačnej expanzie technologických inovácií v priemysle a energetike,
2. sofistikované výrobné procesy,
3. vývoj technológie premeny energie a energetických systémov,
4. technologické a výrobné inovácie strojárskoho a elektrotechnického priemyslu,
5. technologické a výrobné inovácie chemického a ľahkého priemyslu,
6. technológie podporujúce rozvoj farmácie a biotechnológií,
7. zvyšovanie intenzity spracovania domácich obnoviteľných surovín.

¹² Zásadné technologické inovácie sa doteraz podľa Správy Zväzu priemyselných výskumných a vývojových organizácií SR (ZPVVO, 2001, 2002) formou investičného procesu úspešne realizovali v *chemickom priemysle* (komplex EFPA - Slovnaft, a. s., Bratislava), v *hutníctve* (technológia výroby hliníka Slov-Alco, a. s., Žiar nad Hronom), v *celulózo-papierenskom priemysle* (technologické zariadenie na výrobu papiera – SCP, a. s., Ružomberok), v *energetike* (bezpečnostný systém JE – JE Mochovce).

¹³ Výrazné sú najmä výrobnotechnologické zmeny v *automobilovom priemysle* (VW, a. s., Bratislava), vo *výrobe komponentov pre automobilový priemysel* (LEONI Automobil Slovakia, s. r. o., Trenčín, VW elektrické systémy, s. r. o., Nitra, Johnson Controls, Martin), v *priemysle výroby ložísk* (INA, Kysucké Nové Mesto a Skalica), v *dynamickom oživení výroby elektrotechnického priemyslu* (SONY Slovakia, s. r. o., Trnava, OSRAM Slovakia, a. s., Nové Zámky, Alcatel Slovakia, a. s., Liptovský Hrádok, HBS Drivers & Pumps, s. r. o. Michalovce), v *modernizácii výroby priemyselných a textilných vlákien* (Rhodia Industrial Yarus Slovakia, a. s., Humenné, Nylstar Slovakia, a. s., Humenné) a vo *zvyšovaní zhodnotenia domácej drevnej suroviny* (Sweedwood Slovakia, s. r. o., o. z., Spatran Trnava a Závažná poruba, Kronospan Slovakia, Prešov).

Uvedené programové smery budú do budúcnosti zásadne ovplyvňovať vývojové tendencie v priemyselnom výskume a vývoji.

Zrýchľujúce sa tempo technických, technologických a inovačných zmien

Za základnú hybnú silu globalizácie priemyslu a služieb a s ňou súvisiacu reštrukturalizáciu vyspelých ekonomík sa považuje zrýchľujúce sa tempo technických, technologických a inovačných zmien. Tie boli nástrojom vzniku skutočne globálnej ekonomiky v 90. rokoch a v súčasnosti sú príčinou prechodu z industriálnej spoločnosti na spoločnosť poznatkovú.

Technické, technologické a inovačné zmeny ovplyvňujú celý rad ekonomických a sociálnych aktivít, menia spôsoby organizácie a správania, ako aj existujúce komparatívne výhody. Tieto zmeny vyvolávajú vznik nových modelov konkurencie založených na nových poznatkoch a technológiách. Opodstatnenosť z minulosti zdedených komparatívnych výhod sa z tohto dôvodu stráca. Podporujú vznik nových organizačných štruktúr s nižšou úrovňou hierarchie. Podniky sú navzájom prepojené v rámci tzv. priemyselných klastrov resp. priemyselných zón, hustých technických a produkčných sietí.

Radikálne technické zmeny podmieňujú reštrukturalizáciu starých odvetví a vznik nových. Vďaka týmto zmenám sa substituujú vo výrobnom procese tradičné suroviny novými materiálmi. Súčasne so vznikom nových modelov konkurencie kladú nové požiadavky aj na hospodársku politiku, od ktorej vyžadujú aktívny prístup pri vyhľadávaní vhodných lokalít pre priemysel.

Technické a technologické zmeny ovplyvňujú aj kvalitatívny profil dopytu po práci, t.j. skladbu zamestnaní i obsah práce. Ich vplyv na zamestnanosť závisí hlavne od rýchlosti ich šírenia a taktiež od reakcií priemyselných štruktúr na rozdiely v konkurencieschopnosti firiem. Napríklad na pomalšie reagujúcich trhoch je priemyselná štruktúra nepružnejšia, proces šírenia inovácií a zmien je tiež oveľa pomalší, čím sa znižuje rast dopytu po nových zručnostiach. Praktické účinky technologických zmien zvyšujú význam ľudského myslenia v pracovnom procese. „Napriek tomu, že nízkokvalifikované, rutinné úlohy budú ešte dlho existovať, pre budúcnosť práce vo vyspelých spoločnostiach, bude dominantné vykonávanie úloh, ktoré sú náročné na intelekt“ (Zajac, 2004, s. 87). Čoraz viac tento trend potvrdzujú aj zvýšené nároky na pracovné sily. Využívanie nových technológií, obzvlášť poznatkovo založených, si vyžaduje väčší počet lepšie kvalifikovaných pracovníkov. Nové technológie a s nimi spojené odborné znalosti si vyžadujú nové formy organizácie výroby a práce.

V rámci vysokokvalifikovaných pracovných miest smeruje tento trend k tzv. multiskillingu, spojeniu špecializovaných profesionálnych poznatkov s obchodnými a manažérskymi skúsenosťami. Uvedené skutočnosti ovplyvnia povahu pracovných síl, dopyt po vzdelaní a pracovných zručnostiach. Celkový dopyt po pracovných silách sa zmení v prospech tých kvalifikovanejších.

Všetky tieto zmeny majú neobyčajné dôsledky na priemyselné aktivity. Priemyselná výroba sa stáva sama osebe špecializovanejšou. Zvyšuje sa jej náročnosť na informácie a na rastúce využívanie informačných technológií. Pokiaľ ide o zmeny v štruktúre produkcie, očakáva sa, že vývoj vo vyspelých ekonomikách bude charakterizovaný pokračujúcim posunom od spracovateľského priemyslu k informačným a ďalším službám. Všeobecný nárast dôležitosti služieb s vysokou pridanou hodnotou tento trend potvrdzuje.

Environmentálne požiadavky a udržateľnosť vývoja

K nemenej zanedbateľným činiteľom, ktoré determinujú ďalší vývoj priemyslu, patria environmentálne požiadavky a udržateľnosť vývoja. Priemysel je z hľadiska charakteru svojej činnosti najväčším znečisťovateľom životného prostredia. V záujme rešpektovania ekologických požiadaviek sa budú klásť na priemyselnú produkciu zvýšené nároky v zmysle hľadania nových výrobných postupov energeticky a materiálovo menej náročných a nedevasťujúcich životné prostredie. A v záujme udržateľnosti vývoja sa má zabezpečiť rozvoj, ktorý má uspokojiť požiadavky súčasnej generácie bez ohrozenia základov existencie budúcich generácií.

Záver

Sektor priemyslu je v súčasnom období konfrontovaný s čoraz konkurenčnejšou ekonomickou klímou a globálnou konkurenciou. Požiadavka úspešne konkurovať na globalizovaných trhoch si vyžaduje od priemyslu rýchlu adaptáciu na meniace sa podmienky podnikania. Faktory, ku ktorým patrí rozloženie hospodárskych a politických síl medzi hlavnými hospodárskymi regiónmi, objavenie sa nových aktérov na trhu (Čína, India, Kórea, Indonézia, Malajzia), globálne priority, nadštátne usmerňovanie obchodu, liberalizácia hospodárskej politiky v oblasti investovania a vlastníctva, prílev priamych zahraničných investícií, zrýchľujúce sa tempo technických, technologických, inovačných zmien, politická nestabilita, hrozby terorizmu a vojenských konfliktov, environmentálne požiadavky a udržateľnosť vývoja, v zásadnej miere ovplyvňujú ďalší vývoj priemyslu.

Veľa bude závisieť od spoločnej priemyselnej politiky EÚ, ktorá musí zosúladiť širokú škálu vplyvov pôsobiacich na priemysel s potrebami udržateľného rozvoja.

V dôsledku pôsobenia všetkých vyššie uvedených determinantov priemyselného vývoja je slovenský i európsky priemysel vystavený čoraz intenzívnejšiemu konkurenčnému tlaku, ale zároveň je vytvorený väčší priestor ako aj možnosti pre jeho ďalší rozvoj.

Literatúra

- [1] BAUMAN, Z. 2000. *Globalization: The Human Consequences*. New York: Columbia University Press, 2000. ISBN 02311429X.
- [2] BOURDIE, P. 1997. *An Outline of a Theory of Practice*. Cambridge: Cambridge University Press, 1997. ISBN 9780521291644.
- [3] DRUCKER, P. 1985. *The Frontiers of Management: Where Tomorrow Decision are Being Shaped Today*. New York: Simon & Schuster, Inc., 1985. ISBN 0671641107.
- [4] DRUCKER, P. 1995. *Nové reality*. Praha: Management Press, 1995. ISBN 80-85603-85-3.
- [5] EUROPEAN COMMISSION. 1990. *Industrial Policy in an Open and Competitive Environment: Guidelines for a Community Approach Communication*. (COM 90 (556) Final). Brusel: European Commission, 1990.
- [6] GIERSCH, H. 1985. *Probleme und Perspektiven der weltwirtschaftlichen Entwicklung*. Schriften des Vereins für Socialpolitik, Gesellschaft für Wirtschafts- und Sozialwissenschaften. Berlin: Duncker & Humblot, 1985. ISBN 3-428-05932-8.

- [7] GROSSMAN, G. – HELPMAN, E. 2003. Outsourcing versus FDI in Industry Equilibrium. In: *Journal of the Economic Association*, roč. 1, 2003, č. 2-3, s. 317-327. ISSN 1542-4766.
- [8] HILLS, J. – LeGRAND, J. – PISCHAND, D. 2002. *Understanding Social Exclusion*. Oxford: Oxford University Press, 2002. ISBN 0-19-925194-0.
- [9] HOŠKOVÁ, A. 2001. Vplyv priamych zahraničných investícií na ekonomiku Slovenska. In: *Biatic*, roč. 9, 2001, č. 9, s. 7-10. ISSN 1335-0900.
- [10] MARKUSSEN, J. 1984. Multinationals, Multi-plant Economies, and the Gains from Trade. In: *Journal of International Economics*, roč. 16, 1984, č. 3-4, s. 205-226. ISSN 0022-1996.
- [11] NAISBITT, J. – ABURDENOVÁ, P. 1992. *Megatrendy 2000*. Bratislava: Bradlo, 1992. ISBN 80-7127-050-4.
- [12] NEMCOVÁ, E. 2002. *Reštrukturalizácia priemyslu vo vybraných krajinách strednej a východnej Európy so zvláštnym zreteľom na zamestnanosť, náklady práce a PZI*. Bratislava: Prognostický ústav SAV, 2002. ISSN 0862-9137.
- [13] NEMCOVÁ, E. 2003. Priemysel na prahu nového storočia – implikácie pre Slovensko. In: *Ekonomický časopis*, roč. 51, 2003, č.10, s. 1185-1200. ISSN 0013-3035.
- [14] PORTER, M. E. 1990. *The Competitive Advantage of Nations*. New York: The Free Press, 1990. ISBN 0-02-925361-6.
- [15] SABOL, T. – HOŠKOVÁ, A. 2004. Priame zahraničné investície a ich vplyv na výkonnosť výrobných podnikov v SR. In: *Ekonomický časopis*, roč. 52, 2004, č. 2, s. 181-195. ISSN 0013-3035.
- [16] STANEK, P. 2005. *Fakty a mýty globalizácie*. Bratislava: Ekonóm, 2005. ISBN 80-225-2016-0.
- [17] STANEK, P. – STANEK, V. 2005. Globalizácia a jej sociálne súvislosti. In: *Ekonomický časopis*, roč. 53, 2005, č.2, s. 171-183. ISSN 0013-3035.
- [18] TÁNCOŠOVÁ, J. – SLANÝ, A. 2004. Teoretické aspekty priamych zahraničných investícií. In: *Ekonomický časopis*, roč. 52, 2004, č. 1, s. 62-73. ISSN 0013-3035.
- [19] ZAJAC, Š. 2004. Niektoré problémy vplyvu inovácií na zamestnanosť. In: *Ekonomický časopis*, roč. 52, 2004, č. 1, s. 74-90. ISSN 0013-3035.
- [20] Zákon č. 202/1995 Z. z. devízového zákona.
- [21] ZPVVO SR. 2001. *Postavenie a úlohy priemyselného výskumu v SR*. Správa ZPVVO. Bratislava: Zväz priemyselných výskumných a vývojových organizácií SR, 2001.
- [22] ZPVVO SR. 2002. *Úloha štátu pri podpore a finančnom zabezpečení rozvoja vedy a techniky*. Správa ZPVVO. Bratislava: Zväz priemyselných výskumných a vývojových organizácií SR, 2002.

Summary

This article analyses the determinants of the future's industrial development. It identifies the new conditions, driving forces and limitations of industrial development (for example factors as globalisation, global competitiveness, liberalization of economic policy in the trade, investment, ownership, supply of direct foreign investments, technical, technological and innovation changes, environmental requirements, sustainability of development) in the age of globalisation with special regard on the Slovak and European industry.